

Thomas Hobbes'da 'Yasa' ve 'Özgürlük' Kavramları

Eylem YENİSOY

Özet

Thomas Hobbes insanların doğa durumunda iken savaş halinde olacağından zorunlu olarak aralarında yaptıkları bir anlaşma ile sivil toplum durumuna geçtiklerini söyler. Bu temelde insan retorik bir söylemden başka bir şey olmayan doğa durumunda 'özgür'ken, zorunlu olarak kurdukları sivil toplumda yasaların belirlemediği alanlarda 'özgür'dür. Hobbes için 'özgürlük' zorunlulukla tutarsız değildir. Bu 'özgürlük' yok demekle aynı şeydir. Sonuç olarak, hukuk sistemi ya da etik tam da Hobbes'un bahsettiği türden bir zorunluluğun -yasalılığın- sonucudur ve 'özgürlük' ün kabulü üzerinden yapılacak bir temellendirmeye ihtiyaç yoktur.

Anahtar kelimeler: Thomas Hobbes, özgürlük, yasa, doğa durumu, sivil toplum.

Abstract

"Law" and "Freedom" in Hobbes

According to Thomas Hobbes, human beings necessarily constitute the civil state by contract since they will be in war in the state of nature. Human beings have freedom in the civil state if there are no civil laws, while there is eternal freedom for them in the state of nature, which is nothing but a rhetorical discourse. For Hobbes, freedom is compatible with necessity, which means the absence of freedom. Thus, system of law and ethics are the consequences of this necessity and there is no need to determine a foundation, which will be constructed upon the acceptance of freedom.

Key words: Thomas Hobbes, freedom, law, state of nature, civil society.

'Özgürlük' ve 'yasa' ya da 'zorunluluk', birbiriyle ve her birinin daha iyi anlaşılması için birlikte incelememiz gereken kavramlardır. Sizlerle paylaşacağım tartışma metnin sonunda bu kavramları yeniden değerlendirmiş ve başka bir perspektif açmış olmayı ümit ediyorum.

Her şeyden önce 'özgürlük' insan için istendik bir kavramdır. Ancak doğa ve doğanın bir parçası olan insan alanında bu kavrama yeniden baktığımızda, içeriğinin dönemler ve siyasetler tarafından yeniden ve değişik bir biçimde doldurulmuş olduğunu görürüz. Yani, insan alanında, doğası gereği, değişmez bir tanımla 'özgürlük' ten bahsetmenin hiç de sarsılmaz bir durum olmadığını görürüz.

Özellikle üzerinde düşünülmesini istediğim ilk şey doğada nedenselliğin olup olmadığı ve eğer nedensellik varsa, yani yasalılık varsa, 'özgürlük' kavramının ne anlama geldiğidir. Şöyle ki, doğada her şey bir nedensellik zinciri içinde ilerliyorsa, yani her yeni olguyu belirleyen, önceleyen başka bir olgu varsa, ki bunu söyleyebilmemiz için evrenin en ufak bir noktası dahi dışarıda kalmayacak şekilde her yere bakıp orada nedenselliği görmemiz gerekir, özgürlüğün insan alanında dahil olamayacağı söylenebilir. Çünkü, eğer determinizm doğru ise, insanın her edimi de, tıpkı doğada olan diğer olaylar gibi, bir başka edim ya da olay tarafından zorunlu kılınmaktadır. Bu durumun içinden bizi çıkaracak tek varsayım, Kant'ta olduğu gibi, başka bir düzlemin, yani doğa nedenselliğinin işlemediği bir düzlemin, insan için varolduğunu söylemek olurdu. Ancak, bunun için 'ruh'un kabul edilmesi gerekirdi ki, bu en az 'özgürlük' kadar sorunlu bir kavramdır. Başka bir deyişle; bir kavramı temellendirmek için, muğlak başka bir kavramı kullanmak, konuyu çözüme değil karmaşıklığa sürükler, ya da sorunun sorun olarak kalmasından başka bir şeye hizmet etmez.

Öte yandan diğer bir varsayım da şudur; doğada hiçbir şey nedensellik zinciri içinde işlemiyorsa, 'özgürlük' vardır. Ancak bu durumda da, doğadaki herhangi bir nesne için de 'özgürlük'ten bahsetmenin hiçbir sakıncası yoktur. Çünkü tepedeki bir taşın da hareketini belirleyen hiçbir yasa olmayacaktır. O halde taş da özgürdür.

Bir üçüncü görüş ise, doğadaki her şeyin bir nedeninin olması ile, yani determinizm ile, 'özgürlük' kavramının birbirlerini dışlayan şeyler olmadığını söyler. Bu özgürlük tam da bu determinizmin bilincinde olmak demektir.

Sınırlarını belirlediğim bu tartışmayı, Hobbes'un siyaset felsefesindeki 'yasa' ve 'özgürlük' kavramları üzerinden yürütmeye çalışacağım.

I

Genel olarak Hobbes, insanların, doğal durumda, yani devlet kurmadan önce, eşit olduklarını ve her şey üzerinde hak edinme özgürlüğüne sahip olduklarını söyler. Fakat bu doğal haklar ve özgürlükler, her bir bireyin, diğer insanlara karşı yapacağı savaşa neden olduğundan; insanlar, zorunlu bir biçimde, sözleşme yaparak devlet kurarlar ve bir egemen belirleyip, bütün haklarını ona devrederler. Yani, Hobbes'da devlet kurulmadan önce insanın sahip olduğu özgürlük, olumsuz bir anlamdadır denemese bile, olumsuz sonuçlara yol açar; çünkü kaçınılmaz bir şekilde savaşa neden olur. Devletin kurulmasıyla da, egemen dışında her tek birey, bu özgürlüğünü kaybeder. Bu süreci daha iyi kavramak için, ilk olarak 'doğal durumda insan'a bakalım.

Hobbes'a göre, insanlar doğuştan eşittir, yani doğa insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından eşit yaratmıştır. Öyle ki, bedensel güç bakımından en zayıf olan

kişi bile, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür (1991: 114).

Doğal durumdaki bu eşitlikten güvensizlik doğar; şöyle ki doğal olarak herkesin her şeye hakkı vardır ve insanlar her şeyi yapma özgürlüğüne sahiptirler. Bundan dolayı, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirine düşman olurlar; yani birbirinin yaşamlarını ya da vücut bütünlüklerini ya da özgürlüklerini tehdit ederler. Bu güvensizlik ortamında ise kaçınılmaz, yani zorunlu olarak savaş doğar. Çünkü bir insanın, böyle bir güvensizlik ortamında, kendi varlığını korumak için başka insanlar üzerinde zor kullanması gereklidir ve buna doğal durumda hakkı vardır (Hobbes 1995: 93).

II

'Doğal Hak'ı kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi aklı ile bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğü olarak tanımlar Hobbes. Ayrıca 'hak' ile 'yasa'nın (*jus ve lex*) farklı şeyler olduğunu ve birbirinden ayrılması gerektiğini özellikle vurgular (a.e., 97). 'Hak' yapmak veya yapmamak özgürlüğünden oluşur, 'yasa' ise bunlardan birine izin verir, diğerini yasaklar: Yani, yasa ve hak, yükümlülük ve özgürlük kadar ayrı şeylerdir. Haklar özgürlüğü, yasa ise yükümlükleri belirler. Hobbes'un bu noktada dediği şey şudur: İnsan doğal durumda haklar bakımından eşit ve özgürken; öte yandan bunların kullanımını hakkındaki doğa yasaları tarafından insana yüklenen yükümlülükler vardır.

Temel doğa yasası şudur: "Herkes, onu elde etme umudu olduğu ölçüde, barışı sağlamak için çalışmalı; onu sağlayamıyorsa, savaşın bütün yardım ve yararlarını aramalı ve kullanmalıdır." (1991: 123). Bu yasa, aklın genel ilkesidir. Dolayısıyla, birinci ve temel doğa yasası, barışı aramak ve izlemektir. Bu temel doğa yasasından türetilen ikinci doğa yasası ise; "bir insanın, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki hakkını bırakması, devretmesi gerektiğini söyler." (a.y.).

İnsanlar, devlet olmadığında, yani hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş halindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır. Bu doğal savaş ortamında, herkes eline geçirebildiği şeye elinde tutabildiği sürece sahiptir. Tam bir kargaşa ve kaos ortamıdır, tasvir edilen, şöyle der Hobbes'a göre:

"Çalışmaya yer yoktur, çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir. Ne zaman hesabı, ne sanat, ne de toplum vardır. Hep, şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; dolayısıyla insan hayatı da yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer, bu doğal ortamda." (1995: 94-95)

Doğa yasaları değişmez ve ebedidir. Bunu da, adaletsizlik, kibir, küstahlık ya da adam kayırmanın asla yasa kılınamayacağından yola çıkarak temellendirir. Ona göre doğa yasalarının bilincine varmak ve onlara uygun davranmak kadar kolay başka bir şey yoktur. Ancak uyulmaması durumunda mutlak ceza vardır, her bir bireyin her bir bireye

karşı olan savaşı, yani cehennemdir. O halde, doğa yasasına uyup uymama özgürlüğü yoktur, bu bir zorunluluktur.

Sonuç olarak herkesin zarar göreceği bu durumdan kaçınmak zorunlu, yani aklın emrettiği bir şeydir. Tek bir soru: Bu akıl kimin aklıdır Hobbes'da? Tek tek bireylerin mi, yoksa Rousseau'daki gibi genel iradenin mi? Burada Hobbes'un vereceği yanıt, sanırım 'Tanrının aklı' olacaktır. Tam olarak şöyle demiştir:

"Aklın bu buyruklarını, her şey üzerinde buyurma yetkisine sahip olan tanrının sözü biçiminde tebliğ edilmiş olarak düşünürsek, o zaman onlara yerinde olarak yasalar denilebilir" (a.e., 117).

Bu söylemden yola çıkarak, doğa yasası dediği şeylerin Tanrı'nın buyruğu, yani Tanrı'nın aklından türemiş olduğunu söylemekte bir sakınca yok gibi görünüyor. Kaldı ki doğa yasalarının tanrısal olduğunu söyler (1991: 153). Bu da şu demektir; barış için ya da hayatlarını korumak için insanların özgürlüğünden vazgeçmesi; tek tek insanların düşünüp bulduğu çözüm değildir. Aksine Tanrı ya da doğanın, ne olduğu bu tartışma kapsamında önemli olmayan kaynağın emridir, yani bir zorunluluktur. Daha evvel de söylediğim gibi, hayatını korumak için barış yapmak, bir doğa yasasıdır Hobbes'da, yani insan için bir yükümlülüktür, 'özgür' bir edim değildir.

III

Hobbes bu doğal durumu tasvir ederken zamanın Amerikan vahşilerini örnek gösterir. Onların bu durumu yaşadığını söyler, ancak bahsettiği bu doğal savaş durumunun retorik olduğunu reddetmez. Çünkü rasgele insanların bir diğerine karşı savaş durumunda buldukları bir dönem hiç olamamıştır. Aynen bunun gibi, Hobbes'un, insanın doğal durumda, yani doğuştan özgür olduğunu söylerken de retorik yaptığını, yani bunun yalnızca söz olduğunu, gerçekte hiç olmadığını söylersek, çok mu zorlamış oluruz. Bence hayır! Tam da böyledir. Sahip olmadıkları söylendiğinde insanların şiddetle itiraz edecekleri 'özgürlük' için, bu retorik söylem, öfkenin dinmesini sağlar. Oysa, "sen doğuştan özgürsün, ama toplumsal düzeni sağlamak için bundan vazgeçmek zorundasın" söylemi, determinizm ile 'özgürlük'ün tutarlı olduklarını söyleyen anlayışa denk gelir ki, bu aslında 'özgürlük yok' demektir.

Bu iddiaları desteklemek ya da daha iyi temellendirmek için bir de Hobbes'un siyaset felsefesindeki şu olgulara bakmak gerekecek sanıyorum.

Hakkını sözleşme ile egemene devreden kişi için yeni yükümlülükler doğar. Hakkını devrettiği kişi ya da kişilere karşı, devrettiği haktan yararlanmalarına engel olmamakla yükümlüdür. Hobbes insanın kendi iradesi ile yaptığını söylediği bu eylemden dönmemesi gerektiğini söyler, bu onun görevidir. Aksi takdirde, böyle bir engellenme adaletsizliktir, haksızlıktır (1995: 98). Ancak, bu eylemi, daha önce de vurguladığım gibi, doğa yasası gereği bir yükümlülük sonucu yani zorunluluktan yapmıştır. Başka bir deyişle barış ve güven ortamı için yapılan hak devri eylemi, insanın iradi bir eylemi değil, Hobbes'un Tanrı buyruğu olarak nitelemekten kaçınmadığı doğa yasalarının

kaynaklık ettiği bir eylemdir. Hobbes şöyle diyerek zorunluluğa yapılan vurguyu artırır bu konuda:

“Cennetin güvenli ve kalıcı mutluluğunu başka bir yoldan kazanmak beyhudedir: çünkü bunun tek bir yolu vardır ve o da, sözleşmeyi bozmamaktır, sözleşmeye uymaktır” (a.e., 108)

Devleti kurmak için, egemen hariç, bütün insanlar arasında şöyle bir sözleşme yapılır: senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye ya da kişilere bırakıyorum (1991: 190). Yani devletin kurulması için yapılan sözleşmede tarafların her biri, vatandaşlardır, yani egemen bu sözleşmede taraf değildir. Dolayısıyla egemenin herhangi bir eyleminin sözleşmeye ters olması ve böylece onun sözleşmeyi bozduğunu söylemek anlamsızdır. Bu sebepten dolayı vatandaşlar egemenin eylemlerini eleştiremez, egemenin yaptığı hiçbir eylemi cezalandıramaz ve hiçbir vatandaşın egemene karşı gelme ve onu değiştirmek gibi bir hakkı yoktur. Çünkü her vatandaş kendi iradesi ile bir sözleşme yapmıştır ve bu sözleşmeye uymakla yükümlüdür. Daha sonra, haklarını başka bir egemene devrettiğine dair yaptığı herhangi bir sözleşme geçerli değildir. Hobbes'un söylediği bu şeylerden çıkarılacak sonuç, vatandaşın egemene mutlak bağımlılığıdır. Hobbes'un tasvir ettiği bu devlet anlayışında, vatandaşın yaptığı herhangi bir eyleminin cezalandırılmasının dayandığı temel, insanın 'özgür' olması değil, yani başka türlü eyleyebilme yeteneği değil, egemene olan bu mutlak bağımlılığıdır.

Hobbes "uyruklara hangi düşüncelerin öğretilceğine egemen karar verir" der (1991: 262-63; 1995: 134). Toplumda ve en önemlisi de üniversitelerde hangi düşüncelerin araştırılacağına, öğrenilip öğretilceğine egemen karar vermelidir. Bunun için ise 'egemen'e Hobbes'un önerdiği kıstas düşüncenin barışa aykırı mı yoksa uygun mu olduğudur. Bunun anlamı ise egemenliğin devamını engellemeyecek ya da halkı isyana teşvik etmeyecek düşüncelere izin verilmesi durumudur. Hobbes, insanların eylemlerinin sahip oldukları fikirlerden doğduğu düşüncesiyle, barışı sağlamayı insanların eylemlerinin iyi yönetilmesine ve doğal olarak düşüncelerinin iyi yönetilmesine bağlar. Egemen barışa aykırı düşüncelerin filizlenmesine ve yayılmasına izin vermemelidir. Bu o kadar doğal bir hakmış gibi egemene verilir ki, 'insan özgür bir varlıktır' diyenler için kulağa tırmalayıcı gelse de; bunun hala yürürlükte, değişmemiş bir olgu olması; ya insanların özgür olmadıklarını ya da özgür insanların hala özgürlüklerinin farkında olmadıklarını gösterir.

Hobbes'a göre ayaklanma yoluyla egemenliği ele geçirme fikri ise akla aykırıdır. Çünkü egemenlik bu yoldan ele geçirilirse, başkaları da aynı yoldan egemenliği ele geçirmeyi düşünecek ve kargaşa ortamı oluşacaktır. Bu nedenle sözleşmenin tutulması aklın bir kuralı ve dolayısıyla bir doğa yasasıdır (1995: 108). Burada da görüleceği gibi egemene isyan, doğa yasası tarafından yani Tanrı'nın emri ile yasaklanmıştır.

IV

Son olarak Hobbes'un özgürlük ile tutarlı ya da özdeş gördüğü şeylerden bahsedeceğim. İlk olarak, korku ve özgürlük tutarlıdır, der. Hobbes'un örneği şöyledir;

gemi batacak korkusuyla eşyaları denize atan kişi, bu eylemi bilerek ve isteyerek yapar, yani bu eylem özgür olan bir kimsenin eylemidir. Bu varsayımdan yola çıkarak Hobbes, insanların sivil toplumlarda yaptıkları bütün eylemleri yasa korkusu ile yaptıklarını, ancak yine de yapmama özgürlüğüne sahip olduklarını söyler (a.e., 155). Korku insandaki bir duygu durumu olduğu için kendi başına özgürlük ile tutarlı olup olmadığı değil de, korku kaynaklı eylemlerin özgürlük için ne anlama geldiği önemlidir burada. Öyle ki, bir eylemin nedeni bir korku durumu ise ve bu durum kişinin kendinden değil de dışardan kaynaklanıyorsa, ki bunun kaynağı Hobbes'un kurguladığı devlette tamamen dış koşullardır, bu durumda kişinin özgür eyleminden bahsetmek anlamsızdır.

İkinci olarak özgürlük ve zorunluluk tutarlıdır, der. Kanaldan aşağı doğru akan su hem akma özgürlüğüne hem de zorunluluğuna sahiptir. Aynı şey insan eylemleri için de geçerlidir. İnsanların isteyerek yaptıkları eylemler iradelerinden kaynaklandığı için özgürdür. Ancak, insanın her eylemi ve eylemin kaynağında yattığı varsayılan her arzusu ve eğilimi, bir nedenden kaynaklanır. Bu nedenin kendisi de başka bir nedenden kaynaklar. Hobbes'a göre bu nedensellik zincirinin ilk halkası ise bütün nedenlerin ilk nedeni olan Tanrı'dır. Başka bir söyleyişle, özgürlük ve determinizm arasında çelişki yoktur. Hobbes insanın iradi eylemlerinin zorunlu olduğunu, açıkça söyler. Hatta şöyle devam eder:

“İnsanın istediği şeyi yapma özgürlüğüne, Tanrının istediği şeyin yapılması zorunluluğu eşlik eder. Tanrının iradesi, insan iradesinin ve dolayısıyla insan iradesine dayanan her şeyin zorunluluğunu sağlar” (a.e., 155-56).

Toplumsal düzende ise, bir vatandaşın özgürlüğü, sadece egemenin yasaları düzenlerken yasaklamamış olduğu işlerdedir. Vatandaş, egemenin kural koymadığı durumlarda yapmak ya da yapmamak özgürlüğüne sahiptir. Dolayısıyla vatandaş için özgürlük, egemenin onun için belirlediği sınırlar içinde geçerlidir. Görünen o ki, Hobbes doğal ortamda insanların doğal olarak sahip olduklarını varsaydığı özgürlüklerini, toplumsal düzene geçtiklerinde yitirdiklerini söyler ve toplumsal düzene geçiş zorunlu olarak yapılır, çünkü varlıklarını ve vücut bütünlüğünü korumak için başka yol yoktur. Yani retorik olarak varsayılan özgürlük, gerçeklik alanına geçildiğinde insanın elinden çekip alınır ve böyle bir temel üzerine toplumsal yapının bütün kurumları yerleştirilir.

V

İnsanoğlu sezgisel olarak 'özgür' olduğunu düşünür, ama bunun ontolojik temellendirmesini bir türlü yapamaz. Buna rağmen insana kavramdan vazgeçmek çok zor gelir, çünkü özellikle hukuk sistemi ve dolayısıyla cezalandırma mantığını oluşturan 'insanın yapıp etmelerinden sorumlu olma' durumu ortadan kalkacak ve cezalandırma anlamsız hala gelecektir. Ancak, insanlar eylemlerini belirli yasalar gereği yapıyorlarsa ve bunun dışında eyleme olanakları yoksa, hukuk sistemi ve hatta etik problemler anlamını yitirmez yalnızca başka anlamlar yüklenmelidir.

Sonuç olarak, Thomas Hobbes'un bu çerçevede bir sivil toplum temellendirmesi yaptığını göstermeye çalıştım. İnsanlar doğal savaş halinden zorunlu olarak yaptıkları

doğal bir anlaşma ile siyasal toplum durumuna geçerler. Şöyle ki, yasaların buyurduğu biçimde, bireysel ilişkide ya da toplum içinde, kişiler arası ya da toplumlar arası ilişkileri düzenlemek için belirli kurallar oluştururlar. Bu kuralları ortaya koyarken bir de bunlara uyulmaması halinde verilecek ceza gizli ya da açık olarak belirlenir. Toplumsal düzenin sağlanması için kaçınılmaz bir biçimde zorunlu olan bu yasalar, daha sonra başka türden gereksinimler ve zorlamalarla değişime de uğrayabilir. Aslında insanlığın "ben kurdum" dediği hukuk sistemi ya da insan ve eylemesi konusunda çalışan 'etik' vb. disiplinler tam da Hobbes'un bahsettiği türden bir zorunluluğun -yasalılığın- sonucudur.

Kaynakça

- HOBBS, Thomas (1991) *Man and Citizen (De Homine and Cive)*, ed. by Bernard Gerd, Hackett Publishing Company, Cambridge.
- HOBBS, Thomas (1995) *Leviathan*, çev. Semih Lim, YKY, İstanbul.